

Daugailė GLINSKIENĖ

Giedojimo samprata giedotojų pasakojimuose

The Concept of Chanting in Narrations of the Chanters

Anotacija

Straipsnyje tiriamas tradicinis katalikų giedojimas ir jo samprata, atsiskleidžianti vietinės tradicijos atstovų – giedotojų – pasakojimuose. Pasitelkiant kognityvinį, analitinį, aprašomąjį metodus analizuojama lauko tyrimo Žiežmarių apylinkėse metu surinkta medžiaga. Iškeliama tradicijos svarba giedojimui, aptariami jos kaitos procesai. Pastebėta, kad giedojimą kaimo giedotojai laiko pareiga padėti bendruomenės mirusiajam ir jo artimiesiems, neigiamai vertina užmokestį už giedojimą. Tokia nuostata skiriasi nuo šiandien įsivyravusio *samdomų* giedotojų konteksto. Išskiriami saviti giedojimo proceso apibūdinimai, giedotojų tarpusavio santykių specifika. Analizuojant maldos ir atlikimo santykį giedojime, atsiskleidžia šermenų dalyvių vaidmens įtaka giedotojams: pasyvus dalyvavimas, neišitraukimas į bendrą maldą implikuoja atlikėjo vaidmens priskyrimą giedotojams. Taip aktualinamas giesmės atlikimas, tampa sunkiau telktis į pagrindinę giedojimo funkciją – maldą, užtarimą mirusiajam.

Reikšminiai žodžiai: tradicinis giedojimas, giedotojai, liaudiškasis katalikų pamaldumas, šermeninės giesmės, tradicija, Žiežmarių apylinkės.

Abstract

This article examines traditional catholic chanting and its concept, which is revealed in the narrations of the vernacular representatives of the tradition – chanters. Referring to cognitive, analytical, descriptive methods, article analyses data collected during the field research in Žiežmariai surroundings. The importance of tradition for the act of chanting and processes of its changes are discussed. It is noticed that village chanters perceive chanting during funerals as their duty to help the decedent and his family members, and have a negative approach to getting money for this activity. Such position differs a lot from the contemporary context of the *hired* chanters. Distinctive descriptions of a chanting process are distinguished, specific reciprocal relations of the chanters are revealed. Analyzing the relation between prayer and performance in a chanting, it is revealed that the role of other funeral participants is very important for the chanters: passive participation and not praying together turns chanters into a kind of performers. In this way the performance of chanting is actualized and it becomes harder to concentrate on the essential function of chanting – the prayer.

Keywords: traditional chanting, chanters, traditional catholic practices of piety, funeral chants, tradition, Žiežmariai surroundings.

Tradicinis katalikų giedojimas glaudžiai susijęs su liaudiškojo pamaldumo praktikomis – Švč. Mergelės Marijos valandomis, Švč. Mergelės Marijos kalbamuoju ir giedamuoju bei Švč. Jėzaus vardo rožiniais, Žemaičių Kalvarijos kalnais, Kryžiaus keliu, Graudžiais verksmais, Gedulinėmis valandomis (psalmėmis), šermeninėmis giesmėmis, gegužinėmis ir birželinėmis pamaldomis, Užtarimo maldomis ir giesmėmis (Motuzas 2005: 9), nes, susiformavusios kaip politurginė religinio kulto forma arba privatus pamaldumas (Stumbra 2014: 57), jos reiškiasi pirmiausia ne liturgijos formomis, o ypatingais aspektais, pasiskolintais iš kokios nors tautos etninės grupės ar jų kultūros.

[Ne veltui] liturginėje konstitucijoje „Sacrosanctum Concilium“ liaudiškajam giedojimui pagal svarbą, po grigališkojo ir polifoninio giedojimo, skiriama trečioji vieta. [...] Pabrėžiama gimtosios kalbos svarba, [...] vertinamas ir liaudiškasis giedojimas, kuris visada atliekamas gimtąja kalba. (Sikorskas 2012: 86)

Tradiciniame giedojime skleidžiasi ne tik malda, bet ir savita muzikinė kultūra. Vis dėlto tradicinis giedojimas dažniausiai nėra priskirtinas lietuvių folklorui, nes dauguma

giesmių atkeliavo iš Vakarų Europos per rašytinius šaltinius. Giesmių tekstai kinta, jų melodijos nuolat maišosi, varijuoja, keičiasi. Daugeliu atvejų neprasminga ieškoti liaudies giesmių melodijos ištakų, nes „jei kada ir būta kokio pirminio autorinio impulso, panašu, kad folkloro, kolektyvinės, *savaiminės* kūrybos principai (anonimizacija, žodinis perdavimo būdas, variantiškumas) jį labai greitai visiškai užgožė ir paslėpė“ (Žičkienė 2014: 157). Toks variantiškumas byloja ne ką kita, o tam tikrą kūrybinį kaimo žmonių religingumo aktą: nors ir verstinės, giesmės yra „įvietinamos“, apipinamos savitomis reikšmėmis:

... kai giesmė yra versta iš lenkų kalbos, vertimas dažnai labai nutolsta nuo originalo, yra laisvas, giesmė savaip perdirbta, trumpinta ar ilginta. [...] Panašiai yra ir su melodijomis. Reikia pastebėti, kad kaip lietuviškųjų liaudies dainų, taip ir giesmių melodijos yra ne kompozitorių, muzikos žinovų kurtos, bet „liaudiškos“, turinčios savitą lietuvišką charakterį. [...] Net ir tos giesmės, kurių melodijos aiškiai skolintos iš lenkų, liaudies giedojime [...] yra jau „sulietuvintos“, savaip perdirbtos pagal liaudies skonį ir savumus, ir todėl smarkiai nutolę nuo lenkiškųjų. (Vaišnora 1958: 172)

Tyrimo tikslai ir metodinės gairės

Straipsnyje, analizuojant Žiežmarių apylinkėse atlikto lauko tyrimo medžiagą, siekiama atskleisti vietos giedotojų giedojimo proceso sampratą. Žiežmarių apylinkės tyrimui pasirinktos dėl kelių priežasčių: čia vis dar gyvuojančio tradicinio katalikų giedojimo, aktyvios giedotojų grupių veiklos ir tarpusavio bendravimo. Be to, iš šių vietų kilusiai tyrimo autorei pažįstamas žmonių būdas, charakteris, pasaulėvoka, o tai savaime skatina pagrįstesnes tyrimo išvagas. Nedidelė teritorija pasirinkta dėl kokybinio tyrimo metodo. Kadangi šis metodas yra „plačiausias terminas, apimantis daugybę požiūrių ir strategijų, skirtų tyrimui, kaip žmonės supranta, patiria, interpretuoja ir kuria socialinį pasaulį“ (Sandelowski 2004: 893), vertėtų trumpai paminėti, kad kokybiniam tyrimui būdingas lankstus tyrimo pobūdis, subjektyvumas, maža teritorija, „natūralios“ aplinkos tyrimas, žodinė (ne statistinė) duomenų analizė ir stebėjimas dalyvaujant (Hammersley 2013: 12–14).

Taigi medžiaga tyrimui rinkta remiantis stebėjimo dalyvaujant metodika: stengiamasi kuo daugiau įsitraukti į pateikėjų veiklą, įvairius renginius, taip siekiant didesnio pateikėjų pasitikėjimo ir atvirumo turint omenyje, kad pagrindinis tyrimo objektas glaudžiai susijęs su ypač asmeniškai žmogaus gyvenimo sritimi – tikėjimu. Todėl čia pravartus šios metodikos lankstumas, nes bet kuriuo lauko tyrimo etapu gauta informacija, hipotezės, išvagos gali būti daug lengviau įtraukiamos į bendrą tyrimą (tai sunkiau atlikti vien tik naudojant fiksuotas apklausos formas; Burnham ir kt. 2008: 278). Nestruktūruoti giluminiai interviu pasitarnauja stengiantis išgauti iš pateikėjų kuo daugiau savitą požiūrį atskleidžiančių detalių, pasakojimų apie giedojimo praktikas, nutikimus gyvenime, susijusius su jų tikėjimu.

Taip pat reikėtų pasakyti, kad didžioji dauguma pateikėjų yra moterys, todėl tyrimo metu surinktoje medžiagoje savaime atsispindi moteriškajam pasakojimo stiliui būdingos savybės, kurios, pasak sociologės Sigitos Kraniauskienės, nuo vyriško individualaus pasakojimo skiriasi ypatingu asmeniškiosios gyvenimo srities pabrėžimu, iškelimu į viso pasakojimo centrą: „Moterys autobiografijose save pirmiausia suvokia per intymių santykių bei partnerystės institutų sukūrimą. Jų tapatybės kūrimas remiasi saviraiška šioje srityje“ (Kraniauskienė 2005: 79–80). Vyriškajam pasakojimui būdingas konkretumas ir dalykiškumas, konkretaus laikotarpio ar istorinių įvykių nupasakojimas, o moteriškasis atsižvelgia į šeiminių gyvenimo aktualijas, susitelkia į artimųjų veiklą, likimus, giminytės ryšius, įvairių socialinio bendravimo formų apibūdinimus (plg. Būgienė 2012: 81–82). Taip pat moteriškajame pasakojime „visada dominuos ne politiniai ar kariniai bei techniniai situacijos aprašymai, bet rūpinimasis artimaisiais, ir kieno nors nesavanaudiški, beviltiškoje situacijoje gelbėjantys poelgiai“ (Jonutytė 2012: 152). Tad tyrimo metodikoje savaime

1 pav. Nemaitonių k. giedotojos (fotografavo Daugailė Glinskienė, 2014)

2 pav. Užuguoščio k. giedotojų grupė (fotografavo Daugailė Glinskienė, 2014)

aptinkama mažai istorinės analizės, konkrečių faktų tyrimo, tačiau gausu kognityvinio, fenomenologinio pobūdžio tyrinėjimo, kurį skatina moterų pateikėjų pasakojimo stilistikai būdingi bruožai.

Pateikėjų grupės ir jų charakteristikos

Etnografinės medžiagos pateikėjai yra trijų Žiežmarių apylinkėse esančių kaimų – Varkalių, Nemaitonių, Užuguoščio – giedotojų grupių nariai. Visos grupės skirtingos ir unikalios, tačiau Nemaitonių ir Varkalių giedotojus galima sugretinti dėl artimesnio bendravimo – giedotojai vieni kitus geriau pažįsta ir gali apibūdinti. Be to, kaip teigia patys pateikėjai, Nemaitonyse, Varaklėse, Mičiūnuose ir dar keliuose aplinkiniuose kaimuose visada būdavo giedama panašiai – panašus giesmių repertuaras, melodijos. Užuguoštis – jau kiek labiau nutolęs kaimas ir aptariant patį giedojimą, galima pastebėti, kad nors panašumų ir yra, labai skiriasi atlikimo maniera, esama repertuaro skirtumų.

Dabartinė Nemaitonių kaimo giedotojų grupė gyvuoja vienuolika metų. Grupę subūrė Nemaitonių kaimo gyventoja V. S. (g. 1944), kuri čia užaugusi ir jau trylikos metų giedojo šermenyse su savo teta ir seserimi. V. S. pasižymi ypatinga iškalba ir įdomiomis išvalgomis, be to, yra giedojsi su daugeliu kitų aplinkinių kaimų giedotojų grupių, todėl užrašyta medžiaga ypač vertinga tiriant giedotojo pasaulėžiūrą. Nors kitos dvi Nemaitonių kaimo giedotojos D. P. (g. 1938) ir D. G. (g. 1948) giedojimo patirties turi mažiau,

iš pasakojimų akivaizdu, kad visas giedotojas vienija gilus tikėjimas, išryškėjantis pateikėjoms kontekstualizuojant pagiedotas giesmes, nurodant įvairių pamaldumo praktikų svarbą. Taip pat prisidėti prie Nemaitonių kaimo giedotojų grupės buvo pakviestas Mičiūnų kaimo dainininkas ir giedotojas B. P. (g. 1936). Pateikėjas yra Ringalių folkloro ansamblio narys. Pats savęs jis nelaiko tikru giedotoju, nes nuolat negieda kurioje nors aplinkinių kaimų grupėje, tačiau savo pasakojime dažnai prisimena gyvybingą giedojimo tradiciją savo giminėje ir iš senelio „kantičkos“ pagiedojo keletą giesmių.

Varkalių kaimo giedojimo tradiciją galima pavadinti ypač stipria, nes kaime ji niekada nebuvo nutrūkusi, o tai gana ryškiai atsispindi ir pateikėjų pasakojimuose. Visos giedotojos – D. G. (g. 1938), D. N. (g. 1936), M. G. (g. 1942) – iš vaikystės dar pamena, kad giedotojai kaime būdavo tik vyrai, giedojimas prie mirusiojo trukdavo tris paras:

Pirma tai giedojo vyrai, gi, ale jau visi išmirę. Vien vyrai. Miega, o tam pačiam kambary, gi, pašarvotas ir nabašnikas. Ir tam pačiam valgo, ir gieda tenai, ir miega tris paras. Senais laikais, da maža buvau [D. N.; čia it toliau straipsnyje pateikėjų kalba netaisoma].

Pasakodamos Varkalių kaimo giedotojų istoriją, pateikėjos mini, kad ėmus mažėti giedotojų Varkalių ir Ringalių kaimuose, gretimų kaimų giedotojai susijungė į vieną grupę:

Buvo visada giedotojai. Tai A. S. ir I. G. pagyvenę buvo, tai prisijungė prie anų, gi, senių. O kai aniej jau seniai numirė, gi, tai tada jau liko šiti du tiktai, tada suejom Varkalių ir Ringalių. Nes pagal kaimus, gi, kiekvienas kaimas turėjo [D. G.].

Prieš maždaug dvidešimt metų, išmirus vyresniesiems giedotojams, su jais giedojusi D. G. subūrė keturių asmenų grupę – giedotoją A. N. su žmona D. N. ir savo vyrą A. G. Dabar ši grupė jau iširusi, vyrai nebegieda dėl senyvo amžiaus. Šiuo metu giedoti dar susirenka trys moterys. Kaip ir pasakojimai, Varkalių kaimo giedotojų giesmių repertuaras gana autentiškas, maža naujoviškų, romantinio pobūdžio giesmių. D. G. turi išsaugojusi ranka perrašytus Beižionių vargonininko giesmynus. Su savo vyru ji atliko beveik visas juose užrašytas giesmes, kurios, anot pateikėjų, yra senoviškesnės ir gražesnės nei liturginiame maldyne.

Užugusčio kaimo giedotojų grupėje – dvi seserys D. S. (g. 1949) ir O. R. (g. 1960) bei prie jų prisijungęs Ringalių folkloro ansamblio dalyvis M. J. (g. 1952). Abi giedotojos kilusios iš dainininkų ir giedotojų giminės, visas giedojimo tradicijas puikiai pamena iš vaikystės:

Buntiškių kaime buvo Venckai – mūsų giminė. Tai giedodavo ten visi kaime ir jeigu nelaimė, tai visi susirinkdavo į namus ir giedodavo vieni kitiem. Mūsų tėvas, giedojo, močiutė, teta... [O. R.].

Abu pateikėjų tėvai buvo giesmininkai, giedojo ir jų seneliai, kiti giminaičiai:

Giesmininkė ir mūsų mama iš Giriotiškių kaimo. Jinai ir giedodavo ir dainuodavo liaudies dainas – toksai šviesus žmogus buvo. Jos mama ir jos brolis buvo giedotojai. Čia mes tiktai likučiai... [D. S.].

Giedojimo tradicija Užugusčio kaime nutrūkusi niekada nebuvo, tačiau kadangi abi pateikėjos yra mokytojos, tarybiniais laikais giedoti negalėjo dėl valdžios draudimo. Prieš maždaug dvidešimt metų vyresnieji Užugusčio giesmininkai pakvietė abi seseris giedoti šermenyse. Šiek tiek vėliau giesmininkės įsitraukė ir į bažnyčios choro veiklą. Pateikėjos giedojo ir su dar viena savo seserimi bei teta, kuri jas išmokė senoviškų giesmių melodijų. Pasakojimuose, giesmių apibūdinimuose pateikėjos ypač dažnai mini savo giminaičius, nurodo, kurios giesmės iš kur atkeliavusios, iš ko išmoktos, kam ir kodėl gražios ir pan.

Giedojimo tradicijos svarba, pastovumas ir kaita

Visų pateikėjų pasakojimuose itin ryški giedojimo tradicijos reikšmė dabartinei jų veiklai. Nemaitonių ir Užugusčio kaimų vedančiosios pabrėžia ypatingą šeimos giedojimo tradicijos svarbą, kurią iki šiol puoselėja ir pačios, aplink save burdamos kitus giedančiuosius. Apie šią tradiciją Nemaitonių kaimo vedančioji V. S. užsimena su pasididžiavimu:

Aš nuo trylikos metų giedu. Trylika man buvo metų, tai jau aš viena užvediau pas vieną tokią moteriškę – buvo numirus, an lentos gulėjo su kojine tiktai, nebuvo tada nei karsto dar – reikėdavo padaryt pirma karstą, o tada tik paguldyt. Tai, va, giedodavom kol padaro karstą, tai man reikėjo vedžiot. Aš giedojau, vedžiojau, mano teta ir dar moterų prisidėjo [V. S.].

Varkalių kaimo vedančioji D. G., tiesa, giedoti išmoko ne šeimoje, tačiau turėjo itin autoritetingą giedotoją mokytoją, puikaus balso savininkę, kuri pasakojimuose minima su pagarba ir dėkingumu.

Alasdairas McIntyre'as, kalbėdamas apie tradiciją ir plėtodamas naratyvinės tapatybės idėją, ypač iškelia aplinkos sąvokos svarbą:

... aplinka turi istoriją, kurioje individualių veikėjų istorijos ne tik yra, bet privalo būti, nes be aplinkos ir jos pokyčių laike individualaus veikėjo istorija ir jos pokyčiai laike bus nesuprantami. (McIntyre 2001: 244)

Taigi aplinka mums duoda mūsų pačių istorijų supratimą ir aiškumą. Naratyvistiniame tapatybės aiškinime „mano gyvenimo istorija visada įtvirtinta tose bendruomenėse, iš kurių aš gavau savąją tapatybę“ (McIntyre 2001: 259). Tik dorovinėse tradicijose susidaro vaizdiniai ir suvokimas, kas yra geras žmogaus gyvenimas. Santykis su tradicija ir bendruomenės nariais arba tarpusavyje susipynę naratyvai neišvengiamai veikia vienas kitą ir taip suformuoja žmogaus vertybinį apsisprendimą.

Mičiūnų kaimo giedotojui B. P. giedojimo tradicija tokia artima ir sava, kad nors ir negiedodamas šermenyse ir nepriklausydamas kuriai nors giedotojų grupei, jis puikiai moka daugelį giesmių, mielu noru prisideda ir gieda kartu. Pateikėjas prisimena, kad giedojimas buvo svarbus vaikų religinio auklėjimo būdas, todėl giedojimo tradicija – giesmių tekstai, melodika, atlikimo maniera – augančio žmogaus sąmonėje įsiviešėjo ir išlikdavo visam gyvenimui neatsižvelgiant į tai, ar jis vėliau tapdavo kaimo giesmininku, ar ne:

Mano diedukas, J. B., tai buvo giedorius prie mirusių. Juozuliu jį vadino. Ir dėdė – M. B. Jie Mičiūnų kaime giedojo. Prisimenu kaip giedodavo kiekvieną sekmadienį: vaikus suvaro – moka, nemoka. Labai pamaldus senelis buvo, liaudis sakydavo toks „ščyras“ [B. P.].

Darbe tiriamoje vietovėje vietinio giedojimo tradicija vis dar gyva ir iš pateiktųjų pasakojimų aišku, kad iki šiol egzistavo sąmoningai atliekamas giedojimo tradicijos perėmimo ir naujų giedotojų grupių formavimosi procesas. Šiandien giedojimo tradicija akivaizdžiai išgyvena laikotarpį, po kurio greičiausiai vietą užleis jau nebe iš kartos į kartą perduodamam giedojimui, o iš miesto ar didesnių gyvenviečių atvykstančių laidotuvių giedotojų šiuolaikiniam, pasaulietinio pobūdžio giedojimui. Katalikų laidotuvių apeigas ir papročius tyrinėjanti Rimutė Garnevičiūtė pastebi, kad besikeičiantis mirties suvokimas skatina keistis arba nunykti ir įvairias liaudies pamaldumo praktikas, tradicinį giedojimą. Remiantis XX a. pabaigoje surinktais duomenimis, mirtis senam žmogui nebuvo baisi, o jau XXI a. pradžioje galima matyti, kad sekuliarizuota visuomenė Lietuvoje mirties temos vengia, įprasta žodį „mirė“ keisti žodžiu „išėjo“. Net kunigas dažnai pakviečiamas, kai mirštantysis jau būna nesąmoningas, marinamam ligoniui vengiama priminti mirtį, o žvakė prie miršančiojo pastatoma taip, kad jis negalėtų jos matyti (Garnevičiūtė 2014: 31).

Tradicija nutrūksta dėl to, kad ji nėra kažkas savaimingo, tiesiog „kultūrinė ar bendruomeninė inercija: tai nėra koks nors „natūralus“ prisitaikymas prie vietos, klimato, rinkos dėsnių ir panašiai. Tradicija, kad ir kokia ji būtų – kultūrinė, profesinė, religinė, šeimos ir t. t., – pasirenkama palaikyti ir palaikoma sąmoningai, tačiau, žinoma, pats įsisąmoninimas gali būti išreikštas skirtingais būdais ir nevienodai intensyvus (nebūtinai nuolat deklaruojamas)“ (Jonutytė 2011: 108). Iš tiesų visų pateiktųjų pasakojimuose, kai prabylama apie vaikystę, giedojimą su šeima ar kaimo bendruomene, pastebimas didelis entuziazmas ir pakylėjimas, kuris byloja apie itin svarbią šio kultūrinio-religinio reiškimo įtaką giedotojų tapatybės formavimuisi:

Aš dar vaikas buvau – nedidelė visai mergaitė, tai pas mus buvo namuose gegužinės pamaldos, kambary vienam. Tai aš vos vos prisimenu, paskui kitur jau eidavau su mama, paskui – aš viena. Labai man patikdavo! [V. S.].

Taip pat ryškus siekis sąmoningai puoselėti giedojimo tradiciją, nes žmonės norėjo išmokti giesmių, tikėjo jų reikšme ir svarba, siekė išmokyti giedoti vaikus:

Ir vaikus vesdavosi į majavas anksčiau. Ateidavo vakaras, pasibaigė darbus ir eidavo. O paskui kažkaip nutruko jau šitas [D. G.].

Šiandien giedotojai, paklausti, kas giedos po jų, patrauko pečiais, nostalgiskai atsimena, kaip būdavo. Giedojimo tradicijos perdavimo klausimą Varkalių kaimo pateikėjai kelia savo pasakojimuose, nes Varkalėse iki šios dienos giedojimo tradicija buvo be pertrūkio perimama ir, kiek pamena pateikėjai, niekada nebuvo nutrūkusi:

O, gražiai giedojo čia anksčiau, gražūs balsai buvo. Toks Adomas, Igniukas, Cibulskas – kiek jų buvo daug! Aleksėlis, Jurčiko labai gražus balsas buvo. O jau giedorių – tai nežinia, kiek jų čia buvo daug. O dabar baigias jau, baigias giedoriai... [D. G.].

Žinoma, giesmės yra užrašomos, dokumentuojamos, šifruojamos. Tačiau tai tėra giesmių „konservavimas“, kuris vėliau galbūt pereis į „atnaujinimą“ – kas nors mokysis ir vėl giedos, tačiau šį procesą savo kokybe vargu ar galima sulyginti su natūraliu tradicijos perėmimu šeimoje ar bendruomenėje, nes:

... pats aiškiausias skirtumas tarp galimų tradicijos palaikymo formų, kylantis iš bendruomeninio veiksmio ir mokslinio intertekstinio žinojimo santykio, [...] yra skirtumas tarp tradicijos perėmimo („praktikos“) ir tyrimo („teorijos“). (Jonutytė 2011: 108)

Tradiciją ir jos perėmimo problematiką liaudies muzikoje tyrinėjanti švedų mokslininkė Ingrid Åkesson pateikia modelį, kuris aiškina trijų pagrindinių sąvokų, susijusių su tradicija, tarpusavio sąveiką. Tai – liaudies dainų atgaivinimas (angl. *recreation*), perpavidalinimas (angl. *reshaping*) ir atnaujinimas (angl. *renewal*). Aptardama šių procesų veikimo modelį autorė pastebi, kad:

... kuo daugiau studijuojame liaudiškąją ar tradicinę muziką bei muzikinę praktiką, tuo labiau dėmesys sutelkiamas į minėtų sluoksnių, lygmenų egzistavimą, o kartu ir į tarpusavio ryšius tarp jų, pavyzdžiui, žodinio [tiesioginio] ir medijuoto [netiesioginio] lygmenų, tradicinių ir literatūrinių dainų, tradicijos ir jos atgaivinimo arba stabilumo ir naujoviškumo. (Åkesson 2006: 8)

Kitaip tariant, tradicija yra dinamiškas procesas, kurio atskiri elementai glaudžiai susiję ir susipynę. Galų gale juk neįmanoma nustatyti, kur ir kada tradicijos atgaivinimas prasideda ir baigiasi – tai ištisinis nenutrūkstamas procesas, kuriame kaip tinklas viena kitą užkloja įvairios jo fazės. Šios išvalgos puikiai tinka ir tradiciniam giedojimui tirti. Dokumentuojantieji dažniausiai atėję iš kitos kultūrinės terpės, jų santykis su užrašoma medžiaga visada bus

lydimas tyrinėjimo, analizės. Be to, dažnai toks tradicijos saugojimas sietinas su „sausais“ užfiksavimo, šifravimo ir atkartojimo veiksmiais, „tradicija savo ruožtu sutapatinama su kaitos priešprieša – tvarumu ir paverčiama bet kurios pažangos kontrastiniu fonu, t. y. to, kas naujai *kuriama*, inertiška, kliudančia ir nepasiduodančia terpe“ (Jonutytė 2011: 36).

Nagrinėjant tradiciją, kuri gyvuoja natūraliai – yra perduodama iš kartos į kartą žodiniu būdu, ypač svarbios kūrybiškumo ir kaitos sąvokos. Filosofas Martinas Buberis, išskirdamas tradiciją ir kūrybingumą kaip du pagrindinius kultūros aspektus, teigia:

Kultūra semiasi vitališkumo iš kūrybingumo šaltinio ir, jei kurioje nors kultūroje nutrūksta naujovių srautas, jos galia dingsta, nes kultūra netenka galios tada, kai nebeturi naujovių galios, nuolatinio atsinaujinimo galios. (Eisenstadt 1992: 9)

Taigi tradiciją, kuri suvokiama kaip „veiklos motyvų ir būdų tinklas, o ne senovinių daiktų, melodijų ir ornamentų rinkiniai“ (Jonutytė 2011: 47), puoselėja kaip tik kūrybiškas veiksmas. Panašus giedojimo tradicijos perėmimo suvokimas atsispindi ir pačių giedotojų pasakojimuose. Mičiūnų kaimo giedotojas B. P., ruošdamasis giedoti savo senelio giesmę, ją taip kontekstualizuoja:

Čia aš atsimenu kaip mano senelis, mes tada dar dieduku vadinom, giedojo. Pats ten melodijas kūrė, turbūt vieni iš kitų mokėsi, perėmė. Nu pagal žodžių skiemenis ir šiaip taip jie ten giedojo kaip mokėjo. Bet jie sutardavo, sugiedodavo šiaip. Tai, va, tai jis vienas giedojo, tai šita man įkrito. Aš buvau tada ten svečiuose, jisai pagiedojo, tai aš bandysiu lyg tai pamėgdžiot, atkartot [B. P.].

Toks požiūris liudija laisvą, kūrybišką, net žaismingą požiūrį į tradiciją. Dauguma pateikėjų, paklausti, iš kur atsimena tiek daug melodijų, teigia, kad nėra čia ko nemokėti, kad pats tekstas diktuoja melodiją:

Tai kad patys žodžiai jau taip veda [B. P.];

Tai jeigu tie žodžiai toki tinkami kokie, tai ir senoviškais galima giedot. Kad ir netinka yra tokių, pakeist reikia tada, kad tiktų [V. S.].

Analizuojant pateikėjų požiūrį į giedojimo tradicijos tąsą, išryškėja savotiška kartų, kaimo ir miesto kultūros priešprieša. Apie jaunus žmones pateikėjai (kurie visi yra vyresniojo amžiaus) kalba jau kaip apie svetimos, kitos kultūrinės terpės atstovus, pastebi ir vertybinių skirtumų:

Bet dabar, žinokit, va, kap gieda jau jaunos pas tuos numirusius su vargonėliais, tai visai kitom natom ir ty trali vali. [V. S.];

Jei kas nori, kad ščyriai papoteriauti, tai taip ir sako, kad nori rožančiaus. [...] O kap kas nenori, jiems kad tik greičiau, jau niem ar kokiem tai. Nusibosta, miega jie ty kur... [D. P.].

Pasakodama savo atsiminimus apie žmonių tikėjimą ir maldą Sibire, Nemaitonių giedotoja tremtinė D. P. stebisi tokiu žmonių elgesiu maldos metu. Paklausta, ar tremtyje pasitaikydavo, kai kas nors išeina iš maldos vietos anksčiau, nei baigiasi malda, ji atsako:

Nebuvo taip, kad išeina. Jau suvejo, tai pakol nepasibaigia maldos, tai niekas neišeina ir niekas nešneka. Ne tep, kap dabar per laidotuves – jei rožančių pradėjai giedot ar poteriaut, tai kampais visi, katras ir miega [D. P.].

Taip pat reikėtų paminėti, kad svarbus lūžis giedojimo tradicijoje įvyko nustojus giedoti vyrams. Dominuojantis vyrų vaidmuo šioje srityje ryškus visoje Lietuvoje: Panevėžio rajono Uliūnų kaime dar prieš trisdešimt metų buvo specialūs „giedoriai“ vyrai, kurie buvo kviečiami į šermenis, o Dzūkijoje „dziedais“ vadinami vyresnio amžiaus vyrai budėdavo prie mirusiojo per dieną ir naktį. Žemaitijoje šeiminkas pakviesdavo tik pagrindinį giesmininką, kuris balsingus vyrus susirinkdavo pats (Račiūnaitė 2002: 130–131). Visi pateikėjai savo pasakojimuose atskleidžia, kad anksčiau kaime giedotojų grupėms priklausydavę tik vyrai. Tačiau vėliau, kaip ir daugelyje sričių, lyderiaujančią poziciją po truputį perėmė moterys:

Moterys anksčiau negiedojo, tik vyrai. Da nebuvo mados moterys. Nu čia septyniasdešimt metų anksčiau, gal da daugiau tep būdavo [D. G.].

Moters vaidmuo buvo svarbus raudant, tačiau šiai tradicijai po truputį nykstant ir įsigalint vyriškajam giedojimui, „moterų vaidmuo giedojimo tradicijoje tapo žymiai blanksnis nei vyrų (galbūt tai susiję su vyriškąja linija katalikų Bažnyčioje)“ (Račiūnaitė 2002: 129). Savo pasakojimuose pateikėjai tokią situaciją apibūdina atsižvelgdami pirmiausia į buitines darbus – moterys negiedodavo, nes būdavo užimtesnės, turėjo prižiūrėti vaikus, šerti gyvulius:

Nu, aš nežinau, kodėl ty mados nebuvo. Visur taip – ne tik pas mumi. Tai aš nežinau, kol tos moterys nėjo. Tai ir tada gi buvo moterys, ir balsus turėjo – nežinau kap ty išėjo. Arba vyrai, musėt, laisvesni – jie išėjo ir ty sau gieda [D. N.].

Giedotojų grupių formavimasis ir specifiniai giedojimo proceso apibūdinimai

Iš kaimo giedotojų pasakojimų galima apibūdinti tradicinio giedojimo grupių formavimosi procesą: daugiausia patirties turintis giedotojas (dažniausiai vedantysis) dėl įvairių priežasčių atskykla nuo grupės, kurioje gieda, ir pakviečia burtis giedoti pažįstamus ar draugus, kurie dar galbūt nėra giedoję, bet „turi balsą“. Panašu, kad labiau nei anksčiau, kai ir giedotojų grupės būdavo didesnės, ir pati tradicija stipresnė, svarbu, kad grupės nariai sutartų tarpusavyje. Tai ypač ryšku Nemaitonių kaimo giedotojų grupėje. Apie tai

byloja keli aspektai: namų aplinka, kurioje giedotojos sutiko priimti darbo autorę (kitos grupės paprastai susirinkdavo kultūros namuose ar bendruomenės namų patalpose), tarpusavio atvirumas, draugiški santykiai.

Be to, kaimo giedotojų grupėms formuotis, darniai vidinei struktūrai išlaikyti labai svarbus prisitaikymo momentas. Kalbant apie giedotojų grupės formavimosi procesą pastebėtina, kad, nepavykus prisitaikyti arba esant per sunkioms prisitaikymo sąlygoms, galimas natūralus giedotojo pasitraukimas, kitos grupės susikūrimas. Nemaitonių kaimo vedančioji V. S. pasakoja, kad, pagiedojusi Varkalių kaimo giedotojų grupėje, sugalvojo suburti savo gimtojo Nemaitonių kaimo giedotojų grupę ir pasikvietė dvi balsingas drauges – D. P. ir D. G. Priežastys gana paprastos – atstumas iki Varkalių kaimo ir sunkumai prisitaikant prie Varkalių grupės vedančiosios. Be to, noras giedoti su artimesniais žmonėmis:

Nu, tai pabandydavom giedot. Žinot, kai giedodavau su Varkalių giesminykais, tai ir jos ateina in laidotuves. Tai aš pasikviečiu, va, tai šitą Danutę ir šitą Danutę. Tai žinau, kad jos balsą turi, pasiklauso, pasimokina [V. S.].

Dažnai pasitaikanti situacija, kai nesutampa giedotojų balsai, vedančiųjų balsų aukščio registrai. Tuomet tenka koku nors būdu taikytis, derintis. Galbūt tokio pobūdžio situacijas galima laikyti vienu iš liaudiškojo giedojimo specifiškumą lemiančių veiksnių. Kitaip tariant, kadangi kaimo giedotojų grupėse nėra vadovo, kuris reguliuotų giedojimo procesą savo nuožiūra, vyksta natūralūs savireguliacijos procesai. Jie matomi daugelyje tradicinio giedojimo sričių. Nemaitonių kaimo vedančioji V. S., paklausta, kaip išsisukdavo iš keblios padėties, kai būdavo sunku kartu vesti su Varkalių giedotoja A. S., giedančia ypač aukštame registre, paaiškina:

Tai vis tiek jau prirėkdavau, paprašydavau. Jinai daug už mane vyresnė buvo, tai: „Teta, jau biski žemiau padarykit“. Aišku, tada jai sunku – labai pripratus, aukštai jai lengviau [V. S.].

Nors V. S. vėliau atskilo nuo Varkalių giedotojų grupės, ši situacija leidžia pamatyti, kaip vyksta tam tikras natūralus abipusis prisitaikymo procesas. Jį lemia ir kaimo aplinka: glaudi bendruomenė, menki žmogiškieji ištekliai; giedotojas kaime yra vertinamas, nes ne bet kas šios veiklos gali imtis.

Įdomu pastebėti, kad giedojimui apibūdinti giedotojai vartoja tam tikrą specifinę leksiką. Pavyzdžiui, Nemaitonių giedotoja V. S., kalbėdama apie senosios Varkalių giedotojų grupės vedančiąją A. S., su kuria jai teko kartu giedoti, jos giedojimą apibūdina taip:

Jau labai sena giedorka, labai balsą gerą turėdavo, kad aš jau su ja nepajėgdavau jauna – jau ji kap uždeda, tai aš nepakabinu jau jai. Žinokit, tokis balsas buvo skardus, garsus labai [V. S.].

Paprašyta patikslinti terminus „uždeda“ ir „nepakabinu“, giedotoja paaiškina:

Nu nepaimu. Aš nepaimu pagal ją... Jau tada man reikia aukštai, reiškia, aš neišvedu taip [V. S.].

Iš giedotojos pasakojimo galima daryti prielaidą, kad kuo vedančiosios balsas aukštesnis ir skardesnis, tuo jis geresnis. Tuomet kitiems giedotojams prie „geresniojo“ balso savininkės tenka taikytis.

Varkalių kaimo giesmininkės prastą vyro giedojimą aukštu balsu vadina „milinimu“:

S. tai tas jau... Jis tik milino, na... Vienas veda ir kitas cypia tada, maišo. Ir R. ne koks giedotojas buvo – milindavo [D. G.];

Klausyk, kokis ir dabar dar juokas, aš negaliu, kap buvo, muset, kur mes giedojom, kas buvo pamiręs, tai P. atėjo, atsisėdo, dar A. sėdi, aš. „Nemilyk!“ – kap šoko ant jo. „Cypia kap boba“ – sako. Jisai moterišku balsu kap giedojo, maišydavo jis [D. N.].

Pateikėjai taip pat pamena, kad anksčiau vedantįjį vadindavo „pravadnyku“. Šis terminas jau mažai vartojamas, tačiau antrojo balso apibūdinimas „turu“ yra pateikėjų dažnai minimas. Be to, įdomu, kad kuo „turavojančiųjų“ daugiau, tuo lengviau vedančiajam, kaip tvirtina pateikėjai, o jeigu jau veda du, tai tada neskamba, „pjaunasi“:

Turo gali būti tai ir penki, bet vedantysis turi būt vienas, turi skaityt gerai mokėti. Nu taip, pirmas vienas turi būt. Nu jei daug tų su antrais balsais, tai gali ir du pirmi būt. Bet pjaunasi tada jie, pjaunasi [V. S.].

Kadangi artimų kaimų giedotojai daugmaž pažįsta vieni kitus, svarbu paminėti, kad pasakojimuose, kaip jie apibūdina tarpusavio santykius, galima įžiūrėti svarbių giesmių atlikimo detalių, požiūrių skirtumų. Varkalių kaimo giedotoja D. G., paklausta apie giedotojų tarpusavio santykius giedant, ar svarbu prisitaikyti giedant, kad „neišišoktum“ giedodamas per garsiai, ar giedotojas pats susipranta, ar jam pasako ir pataria kiti giedotojai, nurodo Nemaitonių vedančiąją V. S.:

Nu tai susipranta, tai pasako. Nemaitonių, žinot gal, V. S. Tai ta tuoj šoks, jei tik biski kas, oi! „Kas čia rėkia?!“ Ji gal kiek neprigirdi, ar ty jai taip rodos. Nu ir kas, kad jei ty jau biski išišoko ar garsiau užrėkė. Nu gi ar tu tap išlygysi? Nu tai jau ji grait, grait pasako... [D. G.].

Tačiau griežtas požiūris į giedojimo „darnumą“ atsi-
spindi ir klausant giesmių įrašų: Nemaitonių giedotojos gieda darniai, kritiškai save vertina, pasako viena kitai, kai ši nepataiko, liepia pasitaisyti. Varkalių giesmininkai dažniau nepataiko, netiksliai paima antrą balsą, keičia giesmės tonaciją, neišgieda giesmės iki galo. Tokia užrašytos muzikinės medžiagos analizė atspindi požiūrio į giedojimą, grupės narių vidinių tarpusavio santykių pobūdžio svarbą ir įtaką

giedojimui. Kito kaimo giedotojų grupės komentarai gali atskleisti įdomių giedotojų tarpusavio santykių aspektų, kurie dažnai iš karto nepastebimi. Pavyzdžiui, Užugustyje akivaizdi vieno lyderio – vedančiosios – vaidmens svarba. Tai taikliai apibūdina Nemaitonių giesmininkės:

Jie ten trise labai gražiai gieda – labai mumi gražu. Ten M. tai šiaip mėgėjas vadovaut, bet O. jį užlaužia staigiai – nusidainuoja, tai tik šonan stukt [V. S.].

Taip pat įdomūs giedotojų kai kurių giesmių apibūdinimai. Nemaitonyse giedama giesmė „Nors žmogaus amžius“ apibūdinama kaip svočios lodinimas:

Tai tokia yra kur svočias lojina. Ateina jaunimas – jas ten kolioja visaip. Tai ta giesmė ten nėra taip. Kita melodija, bet, kad ana tokia tanki, tai sakydavo, kad šita jūs giesmė tai kaip svočias lojina. Tokia kapojanti [V. S.].

Pačios pateikėjos šį apibūdinimą komentuoja nurodymams į per greitą jos atlikimą:

Tai gal biski lėčiau giedot reik, tai nebus taip, kaip lojina [D. G.].

Giedojimas per šermenis: maldos ir atlikimo santykis

Giedotojų santykis su mirusiuoju, požiūris į šermenis, laidojimą ir mirtį – ypač subtilūs, su individo vidiniu pasauliu susiję klausimai, kurių analizė yra gana sudėtinga. Tačiau daug ką šiuo atveju atskleidžia visų pateikėjų pasakojimuose ryškus neigiamas požiūris į užmokestį giedotojams. Vidines, sunkiai nupasakojamas nuostatas šis požiūris tarsi eksternalizuoja, per jį atsiskleidžia bendruomeniškumo, pagalbos mirusiajam ir jo artimiesiems siekis, ne naudosis, o pagalbos artimui principu grįstas giedojimo veiksmas:

Pinigų – ne. Mados nebuvo šitus pinigų. Čia dabar nelabai seniai pradėjo mokėt. Ne, dėl Dievo, nebūtina čia tų pinigų reikia. Jei eini, tai dėl Dievo. Jau čia neprabagotėsi. Nu, aš nežinau, gal ty kokį butelį duodavo tiem vyram anksčiau, bet pinigų tai ne [D. G.];

Ir jokių ten mokestų nebuvo – nieko. Jeigu duodavo kokį buteluką samagono, tai jie išgeria, ant suolo priemiega, kiti vėl keliasi ir meldžiasi. Va, nueina namo in rytą, apsišeria ir vėl giedot ateina. Nu, seni žmonės anksčiau turėdavo taip [D. N.];

Nu jei Dievas davė balsą ir gali melstis, nu tai čia, gi, reikia ir išnaudot [M. G.].

Lengva pastebėti savaime išskylančią aptarto požiūrio ir miesto kultūroje vis dažniau aptinkamo termino *samdomi giedotojai* priešpriešą. Tokius giedotojus patys pateikėjai vadina giedotojais *su vargonėliais* (pritariant sintetatoriui) ir visi žino, kad jie dažniausiai turi konkrečius įkainius. Tačiau unikalų, kad šis žinojimas nė kiek nekeičia kaimo

giedotojų vertybinių nuostatų, toks elgesys visų iškeliamas kaip priešprieša ir nesektinas pavyzdys:

Kodėl būtinai turi imti pinigų? Kodėl atlygi turi imti? Nesąmonė kokia. Čia, gi, eini, kad žmogui padėt, jeigu jam reikia, jeigu jis tave kviečia, prašo [O. R.].

Vis dėlto komercinio požiūrio įsigalėjimą greičiausiai lemia bendruomeniškumo stygius, nes aptarta pateikėjų nuostata galima tik tol, kol egzistuoja bendruomenė ir suvokta pareiga padėti vienas kitam.

Analizuojant pateikėjų pasakojimus, akivaizdu, kad giedojimas nesiekiant naudosis remiasi vertybiniais pagrindais, apie kuriuos byloja pirmiausia giedotojų požiūris į atliekamas giesmes. Šermeninių giesmių tekstai, kurie imami daugiausia iš liturginio maldyno, yra specifiniai, juose daug didaktikos, po mirties laukiančio siaubo vaizdų, tačiau šios giesmės visiems pateikėjams be išimties yra gražios ir patinka:

Šventos giesmės – visos gražios. Jų negražių nėra [D. P.].

Varkalių giesmininkės, giedojusios iš ranka perrašytų giesmių, kuriuose daugelio giesmių tekstų variantai dažnai šurkštesni, griežtesni nei liturginiame maldyne, apie jas atsiliepia kaip apie dar vertingesnes, labiau link Dievo vedančias giesmes:

Giesmės šitose išrašytose knygoje ne tai, kad įdomesnės, bet tokios labiau in Dievą. Lyg tep jau priklausau šitos [D. G.].

Be to, Varkalių kaimo vedančioji D. G. yra ir gera raudotoja, tad jos pasakojimuose apie raudas, giedojimą išryškėja gilus šių veiksmų atlikimo paskirties suvokimas, saviti samprotavimai žmogaus mirties tema:

Pamirė tokios M. vyras, su trim vaikais paliko, tai ji sako: „Ką čia mačys, kad aš verksiu – kiba jis atsikels?“ Nu tai čia teisingai, kad neatsikels, bet tai susiramyk, susiramyk. Nemačys nieko – neatsikels, niekas da neprikėlė verkdami, ale, kad jau, Dieve. Irgi čia kap kokioj šaly, kap gimsta verkia, sako, reikia verkt, o kai jau pamirė, tai jis savo jau atgyveno, atvargo ir jau spakaina [D. G.].

Giesmė ir rauda pagrindine savo funkcija savotiškai papildo viena kitą ir sukuria tam tikrą santykių tinklą. Raudojimo paskirtis – gyvųjų pokalbis su mirusiuoju, emocinė iškrova:

Kaimo žmonės yra pastebėję teigiamą raudojimo poveikį. Daugelis moterų mano, kad raudojimas apramina, suteikia paguodą, mažina nervinę įtampą. [...] Raudojimas, kaip sinkretiška ritualo dalis, kontroliuoja raudančiųjų bei klausančiųjų psichologinę būseną. Tikėtina, kad vienas esmingiausių šio reiškimo tikslų – gydomasis poveikis psichikai. (Norinkevičiūtė 2007: 169)

O pagrindinė giesmės funkcija yra prašyti aukštesniųjų anapusinių jėgų užtarimo mirusiajam, taigi kuriamas jau kito pobūdžio santykis. Įdomu, kad dažnai per šermenis giesmė ir

rauda skambėdavo vienu metu, tačiau, kaip pamena giedotojai, toks raudos ir giesmės „derinys“ reikalauja itin stipraus emocinio ir dvasinio pasirengimo. Pati kadaise raudojusi, Varkalių kaimo giedotoja D. G. pabrėžia, kad yra labai sunku giedoti, kai kas nors rauda, nes kyla stiprių emocijų:

Labai visi verkia tada, kai kas rauda – nemažna giedot, žodžiais rėkia. Labiausiai prieš lydėjimą, kap jau išneša. Nemažna giedot, negali giedot! Ašaros byra, užkerta, labai gaila. Ir kap ne žodžiais verkia, bet nežiūrėk in karstą kap verkia, giedok, nežiūrėk, visai nusiduok, ba kap užkerta, tai nustoji giedot – dingsta balsas [D. G.].

Paklausta, ar giedotojai nutildavo, kai kas nors imdavo raudoti, pateikėja teigia, kad buvo priimta taip, jog giedama toliau, nesustojama:

Ne, ne, nenustojam. Jei prieš išlydėjimą kunigas užgiedojo Viešpaties angelą, tai mum gi reikia giedot, o kap, negi stosies ir verksi? [D. G.].

Visi pateikėjai pagrindinį giedojimo tikslą įvardija kaip pagalbą mirusiajam, jo užtarimą:

Nu tai kam gi poteriaut už mirusį? Nu tai dėl Dievo, o dėl ko? [D. P.];

Maldos visos tai dėl mirusiojo, kad jam lengviau būtų, o ne dėl gyvųjų [M. J.].

Santykis su mirusiuoju – įvairus, daugialypis, jame susipina ir pagarba, ir baimė, ir atsakomybė, noras padėti. Iš tiesų, kaip teigia slovėnų dainas tyrinėjanti Alenka Goljevšček:

... pagal mitinę gyvenimo ir mirties santykio sampratą, gyvųjų ir mirusiųjų pasauliai susipina, persismelkia vienas į kitą taip, kad griežtos ribos tarp jų nelieka. [...] Pažiūros į mirusiuosius – tai ambivalentiška baimės ir pasitikėjimo, gynybos ir garbinimo, atminimo ir užmaršties jungtis, kurioje visa tai kartu ir priešinama, ir gretinama. (Goljevšček 2002: 62)

Giesmininkai neslepia, kad kartais mirusieji sukelia ir baimės jausmą. Nemažniausių giedotojų teigė nujaučiančios artėjančias šermentis, mirtį, nes tuomet dažniausiai nesąmoningai, dirbant kasdienius darbus, norisi giedoti šermentines giesmes. Paklausti, kodėl giedojimo veiksmas yra vertingas, kodėl reikia giedoti, pateikėjai atsako, kad giesmė – geriausia maldos forma:

Ir dar kokios maldos yra giesmės. Geriausias maldos iš visų – tai ne žodžio, o giesmės [V. S.];

Giedoti geriau yra. Giesmė juk – dviguba malda [D. G.].

Vis dėlto negalima atmesti ir giesmių kaip tam tikrų muzikinių kūrinių atlikimo aspekto. Giedotojai jaučia atsakomybę ir pareigą giesmes atlikti estetiškai, nesuklysti, o tam įtaką daro susirenkantys bendruomenės nariai, mirusiojo artimieji:

Vistiek, gi, suvažiuoja giminės iš visos Lietuvos, būna, visi klauso. Vā, pas mus kitaip, pas mus taip. Stengiesi nesuklyst [D. G.].

Tačiau toks požiūris yra labiau sąlygojamas aplinkos, jis kyla ne iš pačių giedančiųjų. Kitaip tariant, ryškus šermentyse ar laidotuvėse dalyvaujančiųjų požiūris į giesmininkus, maldos paskirtį ir patį mirusiojo išlydėjimą pasikeitimas. Užguosčio vedančioji O. R. išvelgia žmonių elgesio ir tarpusavio santykių pokyčius:

Dabar tas susvetimėjimas yra žiaurus. Ateina, nu, ai tai čia jūs pagiedokit už pinigų. Pasamdžiau ir ramu. Prieš dvidešimt metų mes kai giedojom, tai, pavyzdžiui, per ražančių ateina ir visi vaikai stovi kol kalbam. Jie nori melstis. O dabar? Gi pasisamdysiu, tai ir giedok čia mum. Negi ir man čia dar poteriaut reikia? [O. R.].

Toks mirusiojo artimųjų požiūris giesmininkus paverčia *sandomais atlikėjais*, o, kaip minėta, giedojimas pirmiausia yra malda, todėl atlikėjo ir klausytojo santykis čia visiškai netinkamas. Neįsitraukdami į maldą už mirusįjį, laidotuvių dalyviai tampa klausytojais, o tai savaime didina įtampą, susitelkiama į atlikimą. Galbūt dėl šios priežasties – vis stiprėjančios pasyvaus dalyvavimo šermentyse tendencijos – giedotojai savo giedojimą vertina santūriai, savikritiškai, užsimena apie baimę giedoti „neteisingai“:

Nu, kaip, čia tas mūsų giedojimas nepanašu į šventą giedojimą. Tokis lyg prastas dainuojant... [D. P.];

Reik labai lėtai giedot, labai iš tyko. Bet lėtai sunku, nu ir... [V. S.].

Tokia situacija dar kartą paliudija giedotojų priešpriešą, nes tendenciją giedoti įmantria, scenine maniera senieji kaimo giesmininkai mato tarp jaunesnių, šiuolaikiškesnes giesmes atliekančių giedotojų:

Iškraipo, iškraipo tas šventas dabartinės: viena da nebaigė, kita jau pradėjo, trečia da kažką ten pradėjo. Tokis, va, talalaika, balalaika. Taip, yra visokių giedorių. Dabar tie giesminykai, nu, ateina tokias linksmas, savo sukurta gaida gieda, o kai kurie, senesni žmonės sako: „Mes norim tokių kaip kadaise giedoj“. Užtat, kad mes senoviškai giedam, va, iš tų pačių maldaknygių [V. S.]

Žmogaus mirtis ir visos su jo palaidojimu susijusios apėigos per amžius turėjo ypatingą svarbą žmonių gyvenime. Ne išimtis ir katalikiškojo giedojimo tradicija kaime, kuri, panašu, ir išsilaikė dėl vis dar gyvuojančio požiūrio, kad mirusįjį išlydėti reikia su giesmėmis ir malda. Toks elgesys su mirusiuoju – stiprus giedotojų tapatybės formavimosi veiksnys, todėl ir pateikėjų požiūris į mirtį, mirusįjį ir santykį su juo yra kupinas rimties, pagarbos ir tikėjimo, kad giedojimo veiksmas – reali ir veiksminga pagalba mirusiajam, kurią gyvieji dar gali jam suteikti:

Kiekvienas nelaimės valandą galvoja, kaip pagerbt reiktų tą žmogų, jo buvimą žemėje, atsisveikinimą. Manau, čia pagalba ir pagarba. Žmogus atsimena, kad taip mano tėvai elgėsi, taip aš turiu elgtis, parodyti pagarbą, o juk pati didžiausia pagarba yra mirusį išlydėti iš namų [O. R.].

Išvados

Žiežmarių krašto giesmininkų pasakojimuose atsiskleidžia keletas svarbių aspektų, kurie, be abejonės, gali būti būdingi ir kito krašto vietiniam giedojimui. Tai pirmiausia giedojimo tradicijos buvimo svarba. Giedojimo veiksmas, jo funkcijos suvokimas, giesmių melodika ir dažnai atlikimo maniera ateina iš tradicijos. Iš tėvų, giminių ar autoritetinių vyresniųjų giedotojų perimtos žinios, požiūris, vertybės yra pagrindas tolesnei giedojimo tradicijos tęsai. Visi giedotojai pasakojimus apie giedojimo patirtį pradeda nuo savo aplinkos ir žmonių, kurie buvo jų mokytojai, apibūdinimo. Tai byloja apie tradicijos ir gyvo jos perdavimo reikšmę tolesniam naujų giedotojų grupių formavimuisi ir veiklai. Antra vertus, tuštėjant kaimui, natūraliai nyksta ir tradicinis vietos giedojimas. Gyvo ir savaiminio tradicijos perėmimo, kokį pamena vyresnio amžiaus giedotojai, dabar nebėra. Todėl giedotojų pasakojimuose išryškėja kaimo ir miesto kultūrų skirtumai – kitoks paties giedojimo veiksmo ir paskirties suvokimas bei įprasminimas. Ryškiausias to rezultatas – skirtingas požiūris į užmokestį už giedojimą per šermenis ir laidotuves, kuris yra pagrindas šiuolaikiniams samdomiems giedotojams ir sunkiai suvokiamas stipraus bendruomeniškumo aplinkoje išaugusiems kaimo giedotojams.

Taip pat išskirtinas kūrybiškas požiūris į tradiciją ir jos puoselėjimą, jis ryškiai atsiskleidžia giedotojų pasakojimuose ir muzikinėje medžiagoje. Atrodytų, pats giedojimas, būdamas pirmiausia religinė praktika, nėra kūrybiškumui atvira terpė, tačiau melodikoje vyraujantis variantiškumas ir dažnai laisvas, kūrybiškas giedotojų požiūris – to paties melodinio tipo taikymas skirtingiems tekstams, dažnas improvizavimas – liudija kūrybiškumo svarbą ir giedojimo srityje. Be to, nepamirštant ir repertuaro kaitos pažymėtina, kad nors šermeninių giesmių pagrindą sudaro liturginio maldyno giesmės, vis dažniau giedotojai atsiverčia ir sąsiuvinį su romansinio pobūdžio, savos kūrybos giesmėmis. Kita vertus, pats giedojimo veiksmas visada yra problemiškas dėl maldos ir atlikimo santykio. Giedojimą giedotojai supranta pirmiausia kaip maldą, tačiau giesmininkas neišvengiamai visada yra ir atlikėjas. Ši vaidmenį savotiškai „nustato“ kiti maldos dalyviai: jei šermenyse dalyvaujantys žmonės įsitraukia į giedojimą, vyksta bendra malda. Kitu atveju dažnai įsivyrąja pasyvaus klausytojo ir atlikėjo santykis, natūraliai imama labiau telktis į atlikimo formą, o ne į pagrindinę giesmės funkciją – maldą ir užtarimą mirusiam.

Literatūra

- Åkesson Ingrid, Recreation, Reshaping and Renewal among Contemporary Swedish Folk Singers. Attitudes toward tradition in vocal folk music revitalizing, in: *STM Online* [interaktyvus], 2006, Vol. 9, http://musikforskning.se/stmonline/vol_9/akesson/index.php?menu=3 [žiūrėta 2016 02 12].
- Burnham Peter, Lutz Karin, Gilland Grant Wyn, Layton-Henry Zig, *Research Methods in Politics*, Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.
- Būgienė Lina, Pasaulio refleksija autobiografiniuose vyrų ir moterų pasakojimuose, in: *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*, kolektyvinė monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 69–95.
- Eisenstadt Shmuel Noah, Intersubjectivity, Dialogue, Discourse, and Cultural Creativity in the Work of Martin Buber, in: Martin Buber, *On Intersubjectivity and Cultural Creativity*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1992, p. 1–22.
- Garnevičiūtė Rimutė, *Katalikų laidotuvių apeigos ir papročiai Lietuvoje (XX–XXI a. sandūra)*, daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014.
- Goljevšček Alenka, Mirusiųjų kultas slovėnų liaudies dainose, in: *Liaudies kultūra*, 2002, Nr. 5, p. 62–76.
- Hammersly Martyn, *What is Qualitative Research*, Bodmin, Bloomsbury Academic: MPG Books Group, 2013.
- Jonutytė Jurga, Kaltės naratyvai, atminties terpė ir dygjoji tapatybė, in: *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*, kolektyvinė monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 141–158.
- Jonutytė Jurga, *Tradicijos sąvokos kaita*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.
- Kraniauskienė Sigita, Lyties tapatybės raida XX a. lietuvių autobiografijose, in: *Tiltai*, 2005, Nr. 2, p. 73–81.
- McIntyre Alasdair, The Virtues, the Unity of a Human Life, and the Concept of a Tradition, in: *Memory, Identity, Community: the Idea of the Narrative in the Human Sciences*, State University of New York, 2001, p. 241–265.
- Motuzas Alfonsas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005.
- Norinkevičiūtė Rasa, Laidotuvių raudų atlikimo specifika: psichologinis aspektas, in: *Lietuvos muzikologija*, 2007, t. 8, p. 164–176.
- Račiūnaitė Rasa, *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje: gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga–XX a. vidury)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002.
- Sandelowski Margarete, Qualitative Research, in: *The Sage Encyclopedia of Social Science Research Methods*, M. Lewi-Beck, A. Bryman & T. Liao (eds.), Thousand Oaks CA: Sage, 2004, p. 64–86.
- Sikorskas Vilius, *Musica sacra Katalikų Bažnyčioje ir jos vertinimas Lietuvoje liturginiu požiūriu*, daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012.
- Stumbra Saulius, *Katalikiškojo religingumo ugdymas ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis*, daktaro disertacija, Klaipėdos universitetas, 2014.
- Vaišnora Juozas, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, Nr. 5, Roma, 1958.
- Žičkienė Aušra, Daina ir ritualas: folklorinė dimensija šiuolaikinėse laidotuvėse, in: *Lietuvos muzikologija*, 2014, t. 15, p. 152–161.

Summary

Traditional catholic chanting is closely related to the traditional catholic practices of piety, because it manifests not only in forms of liturgy, but first of all in some special aspects that are borrowed from any nation or ethnical group and its culture. In traditional chanting the prayer can unfold together with the original musical culture. In Žiežmariai surroundings this chanting tradition is still alive and chanting groups actively interact with one another, gather together and cultivate various traditional practices of piety. While characterizing the groups and their leaders it is clear that the basis for the existence of vernacular chanting is first of all rooted in the chanting tradition, which is transmitted generation after generation. There is no special teaching how

to chant – people take over the style of chanting by listening to it in various religious events – funerals, worships, etc. Chanters remember how in their childhood all community gathered to pray and chant together. Chanting was obviously a big part of the religious upbringing of children. Nowadays the situation is different: chanters notice that a lot of people stopped chanting altogether, do not attend religious events, do not chant during the funerals. This also reveals changing values: the chanters are more often invited to funerals not because of praying, but for aesthetic reasons. In this way, different styles of chanting can change traditional chanting. And if older village chanters perceive chanting during funerals as their duty to help the decedent and his family without taking money, then nowadays the chanters are very often simply hired musicians.